

postojale su, pored seljačkim obiteljskih zadruga, još i plemićke, za koje su vrijedili opet drugi zakoni (u biti slični onima koji su se odnosili na seljačke obiteljske zadruge). Osobito su bile brojne plemićke obiteljske zadruge u Pokuplju pa Turopolju i još nekim krajevima uže Hrvatske. Tako je bilo sela u Pokuplju, kao na primjer Rečica, Draganići, Pokupsko i druga u kojima su pored seljačkih obiteljskih zadruga egzistirale i plemićke, koje su se od seljačkih razlikovale samo po tome što su bile oslobođene od tlake. Tako su sačuvani dokumenti zadruge plemenitih Slačana iz Rečice, danas vlasništvo Gradskog muzeja u Karlovcu. Zadruge u Pokuplju mogu poslužiti kao klasičan primjer, jer je to predio pogodan za ratarstvo, s velikim je kompleksima šuma, a nedaleko su žumberački obronci na kojima uspijeva vinova loza. Mnoge su zadruge imale tamo svoje vinograde pa i one iz udaljenih sela, kao Rečice, Luke, Zamršja i drugih.

Neke od zadruga iz Pokuplja bile su s brojnom čeljadi, kao na primjer Domladovci iz Lazine, kojih je bilo šezdesetak. Neke su zbog malobrojnosti članova primale zetove u priženstvo ili strane obitelji koje bi se stopile s onima u zadruzi — primivši i njihovo prezime. Zabilježeni su nerijetki slučajevi da su se momci većih zadruga ženili djevojkama iz svoje zadruge, jer im je rodbinska veza tijekom vremena otančala. Jedna od osobitih karakteristika pokupskih zadruga je institucija OSEBUJKA koji je igrao važnu ulogu. U nekim južnoslavenskim krajevima zadruge nisu dozvoljavale držanje zasebne imovine — OSEBUJKA (negdje se opet zove PRČIJA, OSEBINA, MIRAZ, POSEBAC) dok se u pokupskim veoma razvio tako da su pojedine obitelji zadruge ne samo kupovale pojedine dijelove odjeće svojim članovima, nego su iz OSEBUJKA spremale djevojke za udaju, davale im DOTU. Neke su opet zadruge iz OSEBUJKA pridodavale hranu stalnim obrocima jela koje su dobivali svi podjednako od zadruge.

Danas u Pokuplju, čini se, nema uopće niti jednog oblika zadruge (sinovska, bratska), čemu je umnogom pridonio veoma nizak natalitet, pored ostalih uzroka.

Obiteljske zadruge bile su u prošlosti hrvatskoga, kao i ostalih južnoslavenskih naroda najznačajniji oblik osnovne društvene zajednice. Zbog toga bi danas trebalo zabilježiti što više podataka o zadrugama koje su donedavno egzistirale kao i za one koje su poodavno izdijeljene, ali su na životu neki od njenih bivših članova koji bi mogli pružiti nešto podataka, jer će se samo time, donekle, složiti mozaik života ove tako važne društvene institucije u povijesti naših naroda.

Stjepan Janjić

Stare seljačke i plemićke obiteljske zadruge u Pokuplju

IZLOŽBA — GOSTOVANJE
GRADSKOG MUZEJA U KARLOVCU

12. IV DO 14. VI 1972.

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE — ZAGREB, MATOŠEVA 9

Još se ni danas ne može sasvim sigurno reći da su Slaveni prije razlaza živjeli u zadrugama koje bi imale osnovicu ovih potonjih, napose kod južnih Slavena, jer ni do danas nije utvrđen oblik niti struktura obitelji Slavena u doba zajednice. Da li je to bila individualna obitelj koju sačinjavaju otac, majka i djeca ili proširena obitelj od više braće i stričeva ili napokon zadruge u smislu u kojem se podrazumijeva kod južnih Slavena?

Sigurne potvrde o zadrugama, odnosno zajedničkom životu više samačkih obitelji daju nam pisani dokumenti počevši od prvih popisa seljačkih gospodarstava od strane plemića ili crkvenih i samostanskih dostojanstvenika, u kojima se navodi broj glava. Kasnije se to još vidljivije iskazuje u crkvenim knjigama koje daju podatke o svakom pojedinom domaćinstvu, broju članova u njemu i njihovoj rodbinskoj vezi. Od 15. stoljeća, pa naovamo, već ima zabilježenih podataka od putopisaca, misionara, biskupskih vizitacija i drugih koji sada daju općenite podatke o zadrugama neke pokrajine ili sela, a sada opet o pojedinačnim zadrugama.

Ovi potonji su mnogo vrijedniji u znanstvenom pogledu. Zadruge na južnoslavenskom području imale su različite kulturne podloge pa im je razvoj različit. Osobito je očit utjecaj patrijarhalne kulture i rimskog prava. U Hrvatskoj je postojao poseban zakon o zadrugama, a u krajevima koji su bili pod Turcima, zadruge su opet imale drugačije odredbe i uvjete za razvoj. Osnovna razlika između onih u Hrvatskoj i ovih potonjih bila je što je svaki zadrugar u onima prvim zajednicama imao tzv. zadržno pravo, tj. čim se je rodio, usao je u dio zadržnog imanja, ali čim bi napustio zadrugu, izgubio bi pravo na dio. Tako djevojka koja se uda iz zadruge, nema više što u njoj tražiti. Ako se udala u drugu zadrugu, upada tamo u dio. Isto pravilo vrijedi i za onoga koji se priženi u zadrugu (dođe ženi u kuću). Gospodar zadruge niti bilo koji zadrugar nije mogao ništa prodati od zadržnog dobra bez dogovora sa svim punoljetnim zadrugarima, osobito ako je bila u pitanju zadržna zemlja. Međutim, tako nije bilo u zadrugama koje su se nalazile u krajevima pod turskom upravom. Tamo je PATER FAMILIAS imao neograničeno pravo vlasništva pa je mogao razbaštiniti sinove. Osim toga, na razvitak zadruga mnogo su utjecali odnosi plemić-kmet, odnosno beg-kmet. Kroz povijesno razdoblje jedno su vrijeme kmetovi bili dužni svom plemiću TLAKU, a svojom su zemljom mogli donekle raspolagati, dok su begovski kmetovi morali davati desetinu od uroda. Iza oslobođenja kmetova 1848. godine donesen je u Hrvatskoj zakon po kojemu se nisu mogle dijeliti one zadruge koje ne mogu svakom svome dioniku osigurati najmanje 6 rali zemlje. Ovim se zakonom željelo štosta postići, misli se u dobrom smislu, ali je negdje donio više nevolja. Tako ima i danas prilično parnica na sudovima koje se potežu niz godina, sve do današnjih dana, zahvaljujući upravo ovom zakonu. U krajevima pod turskom upravom često je beg branio diobu zajednice. Naime, u to vrijeme zemlja je mogla biti vlasništvo bega (begovina) ili kmetovina na koju je kmet morao davati određene procenete begu i sultanu. Zabilježeno je dosta slučajeva da beg nije dozvolio diobu zadruga, ali kada su se dionici međusobno dogovorili da će dati dobar komad svoje zemlje begu (tj. ta će zemlja postati begovina — vlasništvo bega) ovaj se »smekšao« i udobrovoljio pa se dioba obavila — dakle, i za takvu cijenu su se neke zadruge dijelile, rađe su i nešto zemlje otuđili, nego da ostanu i dalje u zadržnoj zajednici. Međutim, treba ipak istaći činjenicu da je na razvoj zadruga u krajevima pod turskom upravom utjecao i sistem poreza koji se davao »od dima« tj. svako domaćinstvo je moralo platiti za sebe pa je bilo probitačnije ako više obitelji plaća samo »jedan dim«

(tj. jedan porez). Kako nijedan zakon u prošlosti, koji se odnosio na zadrugu, nije mogao bitno utjecati na njen život, vidi se iz današnjeg stanja zadruga. Naime, poznato je da se poslijeratni zakoni nisu uopće osvrtni na zadrugu kao takvu (nigdje nije ni termin spomenut) pa je uzakonjen tzv. maksimum zemlje za jedno domaćinstvo or 17 rali (ili 10 hektara). Tu se uzelo u obzir samo individualna obitelj, a ne da jedno domaćinstvo može sačinjavati više samačkih obitelji (kada se zapravo radi o zadrugi). Zbog toga su se zadruge našle u veoma nepovoljnom položaju pa su mnoge pobjegle, da se ne izdijele — raspadnu, potajnom zadržnom životu, a pred vlastima su se prikazivale da su im obitelji podijeljene. Prema tome, na život zadruga najviše su utjecali ekonomski momenti — oni su određivali razvoj zadruga, njihov rast i raspad. Danas još nitko nije pokušao istražiti koliko je zadržni život utjecao na ekonomski razvitak naših naroda, koliko je utjecao na svijest i nazore, na društvene odnose i na ostale aspekte života s kojima je bio u većoj ili manjoj vezi. Treba na kraju spomenuti i neke naše književnike, napose Antuna Matiju Rejkovica i Josipa Kozarca koji su u svojim djelima pisali o zadržnom životu i zadrugarima. Pa i narodna je književnost imala u mnogim pjesmama temu zadržnog života.

Ovdje se sada mogu postaviti mnoga pitanja i problemi kao na primjer:

— Kako to da su se ovdje u južnoslavenskim zemljama razvile zadruge u svoj punini — mogli bismo reći da su postale klasične, premda su od doseljenja naših djedova ovdje živjele pod različitim državnim uređenjima i kulturama, pod različitim zakonskim odredbama sve do današnjih dana, jer došavši ovdje naši su se pređi kulturno nakalemili na različite kulture — na kulture mnogih ilirskih plemena, na rimsku, bizantsku, i vlaha nomada?

— Unatoč svemu tome, kako to da je temelj svih zadruga kod južnih Slavena podjednak — struktura zadruga kod svih slična?

— Mogu li ovi problemi reći da su naši pređi došli ovamo već s čvrstom tradicijom zadržnog života ili su to ovdje stekli?

Još bi se moglo postaviti mnogo pitanja i problema, ali se čini da na neka znanost neće možda nikada dati siguran odgovor.

Hrvatski je sabor tretirao zadrugu na različite načine, ne samo kroz povijesni slijed, nego i prema pokrajinama u kojima su se nalazile. Stoga su zasebni zakoni bili za bansku Hrvatsku, a drugi opet za Vojnu krajinu. Osim toga, u banskoj Hrvatskoj